

הנער המגיד ומשפטו בצקלג

שמואל א לא; שמואל ב א

יהודה אליצור

מתוך: עיונים בספר שמואל, דברי חוג העיון בתנ"ך
בבית ראש הממשלה דוד בן גוריון תשכ"ב, א'
ירושלים, תשנ"ב

תוכן המאמר:

שני הכוונים של המפרשים והחוקרים

השיטה ההרמוניסטית
השיטה הביקורתית
שיטת הביקורת כפי שמנסח אותה בודה
הבעיות האמיתיות של הפרק
"איש" ו"נער"
בין "ויחל" ובין "שבץ"
"המקשר המלאכותי" של בודה
מדוע חזרה על השאלה והתשובה?
מדוע מדגיש הנער שהוא עמלקי?
האם התאבד שאול או נהרג בידי אותו עמלקי?
סדר הדברים
העמלקים שודדים בכל מקום אפשרי
ה"מודיעין" של העמלקים
התחפושת והמשחק שהכין העמלקי התמוטטו
מדוע הוציא דוד את האיש להורג?
מה קרה באמת?
תשובת המרצה

תקציר: סיפורו של הנער העמלקי לדוד היה כולו שקר. הנער היה מרגל עמלקי, ודוד הרגו מפני היותו מרגל, למרות שלא האמין לסיפורו.

מילות מפתח: עמלק, שאול המלך ומותו, צקלג

רוצה אני לגשת לבעיה, שכבר הזכירו את העוקצים שבה, שהפרשנות תופסת בה בעיקר את הסתירות שבין שני התיאורים על מות שאול. אני הגדרתי את הנושא "הנער המגיד ומשפטו בצקלג", כי כפי שהתברר, נדמה לי כי עיקר השאלה אינו כל-כך הסתירות, כמו טיבו של הנער וגורלו, שהם הם בעצם המסבירים גם את הסתירות, בין התיאור בשמ"א לא, לבין התיאור בשמ"ב א.

שני הכוונים של המפרשים והחוקרים

אין כאן המקום ואין כאן השהות להביא אפילו תמצית של כל הספרות וכל הדברים שנאמרו על הנושא הזה. על כן אני רוצה להסתפק בציון שני הכיוונים העיקריים, שבהם הלכו המפרשים והחוקרים בבירור עניין זה.

שני הכיוונים שהם שתי מגמות, ושתייהן - אם אפשר לומר כך - אינן ענייניות כי אם פרינציפיוניות; כלומר, מרבית המפרשים הדנים בנושא הזה שייכים או לאסכולה הפרינציפיונית, שאנחנו קוראים לה הרמוניסטית, וכאן היא בוודאי באה לידי ביטוי מוגזם, או לאסכולה הביקורתית, שגם היא באה כאן במידה מסוימת לידי קיצוניות, כאשר היא הולכת בשיטתה, בלא לשים לב לגוף העניין שלפנינו.

השיטה ההרמוניסטית

האופייני והאב לשיטה ההרמוניסטית הוא יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות" (ו, יד, ז (371), מהד' א' שליט, א, ירושלים-תל אביב 1967, עמ' 220). שהוא מיישב את הסתירה שבין שני הפרקים בדרך פשוטה למדי. הוא אומר, שבאמת היו הדברים כפי שכתוב בשמ"א לא, ג-ד:

"ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים. ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה".

אולם, אומר יוסף בן מתתיהו, הוא לא מת כשנפל על חרבו, כי אם אחז אותו השבץ, ואז נזדמן שם אותו נער עמלקי, כלומר אחרי ששאול נפל על חרבו, היה המעשה המתואר בפרק א בשמ"ב החל מפסוק ז והלאה:

"ויפן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני. ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי אנכי. ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי. ואעמד עליו ואמתתה כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו".

זאת אומרת ששני התיאורים כאחד נכונים הם. זוהי שיטתו של יוסף בן מתתיהו, ורבים מן המפרשים הולכים בעקבותיו. זוהי הגזמה הרמוניסטית, כי כפי שכבר העירו אחדים, אפילו אם אנחנו מקפידים על אמיתותו של כל דבר במקרא, אין אנחנו חייבים להניח, כי מפי נער עמלקי יוצאת האמת הצרופה לכל פרטיה.

השיטה הביקורתית

לעומת זאת באה השיטה הביקורתית וחוזרת על שגרתה, ואומרת שיש כאן שני מקורות סותרים. ואתה שואל: כאשר נוסח אחד אומר הכתוב ונוסח שני אומר הנער העמלקי, מה צורך במקורות? אף על פי כן הפרינציפ גובר, והשגרה נשמרת.

שיטת הביקורת כפי שמנסח אותה בודה

אביא לפניכם את שיטת הביקורת כפי שמנסח אותה בודה, כיד חריפותו. הוא טוען כאמור, שיש כאן שני מקורות. הראשון הוא בפרק לא בשמ"א, והוא מושך אחריו את ארבעת הפסוקים הראשונים של שמ"ב פרק א, ואילו מפסוק ו בשמ"ב א - מקור אחר, והפסוק המקשר הוא פסוק ה. והוא מביא מספר ראיות לכך. כמנהגם של חכמי הביקורת הוא מוסיף קושיות כי ככל שאתה מרבה בסתירות, כן תחזק התיאוריה. ואף על פי שהסתירות הממשיות גלויות כאן לעין, בא בודה ומוסיף עליהן כידו הטובה. הוא טוען: מלבד עצם העובדה, שבשמ"א פרק לא שאול מתאבד ולפי שמ"ב פרק א נהרג על ידי עמלקי, יש כאן עוד סתירות:

בפרק לא פסוק ג נאמר "וימצאהו המורים", ואילו בשמ"ב פרק א, פס' ו כתוב "והנה הרכב ובעלי הפרשים הדבקהו". בודה טוען שבשמ"א פרק לא כתוב "ויחל", זה מלשון מחלה, חלחלה, ואילו בשמ"ב פרק א, פסוק ט אחזהו השבץ; ובודה יודע דבר שאנו איננו יודעים, ששבץ הוא סחרחורת, ואילו "ויחל" היא מחלה. אם כן, זו היא סתירה נוספת.

ועוד: בפרק לא, פסוק ח נאמר: "ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת שלשת

בניו נפלים בהר הגלבע", ואילו בשמ"ב פרק א כתוב שהנער מביא את הנזר ואת האצעדה אל דוד. גם זו סתירה בעינו של בודה.

עוד הוא טוען, שבשמ"ב פרק ד, פסוק י נאמר "כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעינו ואחזה בו ואהרגו בצקלג אשר לתתי לו בשרה", כלומר שדוד אוחז בו והורגו, ואילו בפרק א בפסוק טו נאמר "ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו ויכהו וימת". אם כן, מרובות לדעתו הסתירות בין המקורות.

ולמה הוא מצרף את ארבעת הפסוקים הראשונים של שמ"ב פרק א למקור הקודם? כי בארבעת הפסוקים האלה כתוב "ויהי ביום השלישי והנה איש בא מן המחנה מעם שאול ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו ויהי בבאו אל דוד ויפל ארצה וישתחו. ויאמר לו דוד אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי" וגו'. פה הוא נקרא "האיש", ואילו מפסוק ה ואילך הוא נקרא "הנער". סימן שלפנינו שני מקורות שונים, כי אותו אדם שנקרא "איש", נקרא מכאן ואילך "נער".

הוא טוען עוד, שפסוק ה הוא תוספת מלאכותית שנועדה לקשר בין שני המקורות. וזו מניין? כתוב כאן "ויאמר דוד אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול ויהונתן בנו. ויאמר הנער המגיד לו נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו" וגו'. התשובה כולה עוסקת בשאול בלבד ואילו השאלה היא על שאול ויהונתן. אם כן אומר בודה: הרדקטור שכח כפי הנראה, שבמקור הבא מדובר רק בשאול והוא מצרף כאן פסוק מקשר, שרואים בו כי אינו מתאים והוא מלאכותי. עד כאן דבריו.

בעקבות יוסף בן מתתיהו הולכים מפרשים רבים האומרים ששני התיאורים תואמים ואין סתירה ביניהם. לעומתם, רבים מהחדשים הולכים בדרך דומה לשל בודה ואומרים שיש כאן שני מקורות שונים. לדעתי אין כאן מקום לא לעיקרון ההרמוניסטי ולא לעיקרון הביקורתי, מאחר שהמקרא אומר שיש כאן שני מקורות לסיפור המעשה. הכתוב מספר תחילה דברים כהווייתם, ואחרי כן הוא מודיענו מה אמר הנער העמלקי.

הבעיות האמיתיות של הפרק

לי נראה, שבכלל אין אלה השאלות העיקריות אלא שמרוב ויכוח סביב הרמוניזם וביקורת ומרוב סתירות שהוסיפו כאן לתפארת המקורות, הסיחו רבים מן המפרשים והחוקרים את דעתם מעיקרי העניין. על כן נראה לי שכדאי קודם כול לסלק שאלות שאינן שאלות ולהתרכז בבעיות של ממש.

"איש" ו"נער"

"איש" ו"נער" - זוהי טענה שהביקורת נאחזה בה פעמים הרבה, ואין לה שחר. "איש" ו"נער" הן הגדרות מקבילות. אנחנו מוצאים את הדבר הזה במקומות אין ספור במקרא. למשל, בפרשת פסל מיכיהו. בשופטים יז פסוק ז כתוב: "ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לו והוא גר שם". ובפסוק ח נאמר "וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה" וגו'. זאת אומרת שנער ואיש הם היינו הך, והמשמעות - איש צעיר, בלשון יום יום שלנו, 'צעיר'. יש מקומות אין מספר כאלה במקרא, וזהו אחד מסממני הסגנון המקראי. נאמר על יוסף (בראשית לז, ב) "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה". והנה אומר ראובן (ל) "הילד איננו". על הנערים של אברהם אבינו נאמר בפרק יד בבראשית: "וירק את חניכיו ילידי ביתו" (פסוק יד), ובפסוק טו נאמר "ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו", ובפסוק כד נאמר "בלעדי רק אשר אכלו הנערים". הרי אותם האנשים נקראים תוך מספר פסוקים חניכים, נערים ועבדים. הביטוי "נערים" הוא סתמי ומתפצל לסוגים שונים. אם על זה משעינים תיאוריה של הפרדת מקורות, אין לזה שחר.

בין "ויחל" ובין "שבץ"

אין סתירה בין "ויחל" ובין "שבץ" שמשמעותו אינה ברורה. שתיהן הגדרות למצב פתולוגי מסוים. אפילו נביח שהנער העמלקי בשמ"ב פרק א והכותב בשמ"א פרק לא קבעו דיאגנוזות שונות לאותו מצב, אין כאן סתירה. גם "המורים" מול "הרכב" איננו סתירה. כי במרכבות היה בדרך כלל קלע שהיה יורה.

"המקשר המלאכותי" של בודה

אשר לפסוק ה "המקשר המלאכותי" של בודה, הרי זה ממש איפכא מסתברא. אם זה פסוק מקשר של רדקטור, הרי לא ייתכן כי רדקטור אינו מעיין במה שכתוב במקור השני. אם כתוב שם רק "שאל", היה מתאם את הפסוק המקשר להמשך ולא היה כותב "שאל ויהונתן" תחילה. אבל אם זוהי שיחה טבעית חיה בין שני בני אדם, זה מובן. לא תמיד בשיחה נרגשת עונה העונה בדיוק על השאלה.

טבעי מאוד שדוד שואל על יהונתן, ולגבי הנער העמלקי אין לזה חשיבות. הקישוטים הביקורתיים, שבהם בודה מקשט את העניין, הם קישוטי סרק שמסיחים את הדעת מגוף העניין. השאלה האמיתית העיקרית היא האם שאל התאבד או נהרג.

אשר ל"ואהרגהו" בשמ"ב ד, מובן שאין כלל משמעותו לפי השכל הישר שהרגו בעצם ידיו. דוד הרי היה הראש והמנהיג ודבר הנעשה במצוותו מיוחס בצדק אליו.

מדוע חזרה על השאלה והתשובה?

אך נדמה לי שיש כאן גם שאלות חמורות יותר. אנו מוצאים בפסוק יב בפרק א:

"ויאמר דוד אל הנער המגיד לו: אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי".

כל העניין הזה כבר נדון בפסוקים ו-ח:

"ויאמר הנער המגיד לו: נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאל נשען על חניתו והנה הרכב ובעלי הפרשים הדבקהו. ויפן אחריו ויראני ויקרא אליו הנני. ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי אנכי".

מה, אפוא, פשר החזרה על השאלה ועל התשובה?

מדוע מדגיש הנער שהוא עמלקי?

יש פה עוד שני דברים מתמיהים. בסיפור זה מדגיש הנער המגיד לפחות פעמיים שהוא עמלקי. בפסוק ח הוא מספר כי אמר לשאל "עמלקי אנכי". העובדה, ששאל הגוסס אין לו דאגה אחרת אלא לשאל בדיוק לייחוסו ומוצאו של האיש, היא גם כן מוקשית. בפסוק יג הנער אומר לדוד "בן איש גר עמלקי אנכי". קשה לתאר שמישהו בארץ ישראל בזמנו של דוד לא ידע שעמלקים אינם נמנים עם האנשים החביבים על דוד. מי שזוכר את פרק כז בשמ"א, ששם כתוב בפסוק ח: "ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי" וגו', ובפסוק ט: "והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה", ואחרי כן פרשת צקלג, צריך לדעת שהיות מישהו עמלקי אינו המלצה לגבי דוד. יתר על כן, אין זה מוטיב מקרי. על יחסו של דוד לעמלקים אנחנו למדים מהפסוק הראשון של פרק זה - "ודוד שב מהכות את העמלק".

מוקשה, אפוא, מה ראה הנער להדגיש פעמיים את הדבר הזה של היותו עמלקי באוזני איש שאין לעמלקים שונא גדול ממנו.

מוקשה גם ההסבר. אפילו אם מוסכם בינינו - דבר שלא כל ההרמוניסטים מסכימים לו - שהנער העמלקי רשאי לשקר ויכול לשקר אפילו במקרא, גם אז מוקשה קצת שנער כזה אומר בפס' ו: "נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאל נשען על חניתו". אפילו אם שקר יש כאן, הוא שקר מאוד לא מוצלח - מי יאמין שאדם יכול להזדמן ללב לבו של קרב סואן, אגב טיולו או אגב עסקיו. זהו דבר שאיננו סביר ואיננו מתקבל על דעתו של שום אדם. מה הוא שייך לשם? זהו דבר מוזר. ועוד, מה חרי האף הגדול ומדוע דוד אומר לו "דמך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מותתי את משיח ה'" (א, טז). דוד איננו מאמין לו שהוא המית באמת את משיח ה', כי הוא אומר "פיך ענה בך", ובפרק ד, י אומר דוד "כי המגיד לי לאמר הנה מת שאל והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו", הוא היה כמבשר בעיניו אבל לא הוא הרוצח. דוד איננו מאמין לו בכלל שהוא הרג

את שאול. שנית: אפילו אם נניח שהוא באמת הרג, הרי הרג את שאול לפי בקשתו. ואם היה משיח ה', כלום עמלקים חייבים בדקדוקי מצווה לגבי משיח ה'?

הדבר מוקשה. בדברי כמה מן המפרשים החדשים יש מספר הערות אירוניות לגבי מידת הצדק של דוד ולגבי כוונותיו. על כן, נראה שיש לבדוק את הדברים היטב.

האם התאבד שאול או נהרג בידי אותו עמלקי?

מה שברור הוא, שהבעיה העיקרית מתרכזת בנקודה אחת והיא: האם התאבד שאול או נהרג בידי אותו עמלקי? מסתבר, כפי שראינו פה, והכתוב רומז לכך כמעט ברורות, שהנוסח הנכון והאמיתי הוא כפי שנאמר בפרק לא, ששאול התאבד, ולא כפי שמספר הנער העמלקי; זאת אומרת שיש כאן תיאור בדוי של הנער העמלקי. בבדוה שלו אנחנו יכולים להבחין בין שני חלקים, כאשר חלק אחד מסתבר שאפשר לקבל אותו: מי שלא היה במקום, יכול לתאר שאחז השבץ את שאול והוא ביקש מהנער להרוג אותו. אבל יש בדבריו של הנער מספר דברים שאינם מתקבלים על הדעת, כגון "נקרא נקריתי בהר הגלבע". ועוד דבר מוזר, שהנער הדגיש שהוא עמלקי, וזה באוזני השונא הגדול של העמלקים.

סדר הדברים

נלך מן הקל אל הכבד. תחילה - סדר הדברים. נדמה לי, כי כמו בהרבה מקומות אין הכתוב מספר את הדברים בסדר כרונולוגי ממש כפי שאירעו, כי אם לפי העניין. זאת אומרת: באמת חקרו את הנער הזה פעם אחת בלבד, בשעה שבא שאלו אותו וחקרו אותו, אבל הכתוב מחלק את החקירה לשני חלקים - החלק הראשון הוא מפסוק ו בפרק א עד פסוק י. כאן כל החקירה וכל העדות של הנער מתרכזות לא בעניינים פרסונליים שלו, לא באשמתו או בזכותו, כי אם במצב העובדתי, כיצד נסתיים הקרב בגלבע, מה קרה שם, כיצד מת שאול. כאן מרכז הכתוב את כל החומר הנוגע לגורל ישראל, היינו, את החומר העובדתי ההיסטורי בעדותו של הנער. בחלק השני, מפסוק יג "אי מזה אתה" וגו' - אין זאת אומרת שהוא קרא אותו שוב ושאל אותו - הכתוב מרכז את הצד הפרסונלי, אותו חלק בעדותו של הנער הנוגע לו באופן אישי, לאשמתו או לזכותו והוא מצמידו לחריצת דינו: "איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה'".

העמלקים שודדים בכל מקום אפשרי

וכעת לגוף העניין. מה בדיוק קרה פה? אנחנו זוכרים את שמ"א ל, א. שם נאמר: "ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג ויכו את צקלג וישרפו אתה באש". והנה כתוב אחרי כן בפסוק יג:

"ויאמר לו דוד למי אתה ואי מזה אתה",

כך נשאל אותו נער שמצאוהו בשדה,

"ויאמר נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי חליתי היום שלשה. אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב ואת צקלג שרפנו באש".

וכאשר הנחה הנער את אנשי דוד אל גדוד עמלק מצאם דוד

"אוכלים ושותים וחוגגים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה".

מה אנחנו למדים מהפסוקים המעניינים האלה? שהעמלקים אינם תומכים בישראל ולא בפלשתים; הם שודדים ובוזזים בלי הבדל דת וגזע. כיוון שנודע לעמלקים שגם הפלשתים וגם הישראלים הלכו להם לגלבע להילחם, ואם כן שטח הדרום נתרוקן מכוחות לוחמים, באו ופשטו גם על נגב הכרתי (= הפלשתי) וגם על יהודה ועל נגב כלב ואת צקלג שרפו באש.

מן הפסוקים האלה יוצא עוד דבר מעניין מאוד: כיצד הגיע למחנה העמלקי נער מצרי? העמלקים גם בזה לא הבחינו. הם נדדו מסיני. כשם שנדדו צפונה, נדדו דרומה. כשנודע לעמלקים, שבסביבות הדלתא, בצפון

מצרים, נתרוקן שטח מאיזו סיבה שהיא - כגון לרגל גיוס לעבודת המלך - מגברים לוחמים, הרי כשם שפשוטו על הפלשתים, יהודה ונגב כלב, פשוטו על מצרים; כשם ששבו יהודים ופלשתים ומכרו אותם לעבדים, כך שבו גם מצרים. זהו עם שחי על פשיטות במקומות תורפה במקומות שאין לוחמים, במקומות שיש שעת כושר. הווה אומר: כל קיומו של עמלק תלוי במציאות שעת כושר כזאת, שבה אפשר להסתער על מקום ללא מאמצים גדולים, ללא קרבנות כבדים, ולשלול שלל רב ולבוז ביזה גדולה.

ה"מודיעין" של העמלקים

אבל כאן מתעוררת השאלה - מי כמו בימינו יודע, כי כשם שאפשר להצליח במבצע כזה הצלחה גדולה, אפשר גם ליפול בפח בצורה מבישה, אם מאחרים או מקדימים או טועים בפרטים אחרים (כפי שקרה להם בביזת צקלג כאשר נעלם מהם כי דוד ואנשיו חזרו מאפק לצקלג [ל, יא-טז] ולא עלו לגלבע). כל אורח החיים של העמלקים תלוי במה שקוראים בימינו "מודיעין". הם זקוקים תמיד לאינפורמציות מדויקות מאוד: מתי אפשר לפשוט במקום מסוים, מתי אפשר לפשוט לצקלג ועד מתי אפשר לשהות שם, מתי אפשר לבוא לנגב הכרתי, מתי אפשר לפשוט בשטח הדלתא, בגבול מצרים. אם אין אינפורמציות, אי אפשר לעשות זאת. ואנחנו יודעים שאינפורמציות אפשר לקבל רק על-ידי שירות מיוחד.

מי עשה זאת לעמלקים? אין ספק שמישהו היה צריך לעשות זאת. המישהו הזה, שהיה עושה את הדברים האלה, היו "הנערים המגידים", כלומר לעמלקים היו נערים מגידים כמו הנער המגיד הזה שבא למחנה דוד (והשווה לשמ"ב טו, יג; יז, יח). מסתבר, שבחלקי הארץ השונים היו משוטטים נערים מן הסוג הזה, עמלקים, שהסוו את עצמם כעוברי אורח תמימים, היו מתהלכים בדרכים, פוקחים עיניים ומביטים היכן מתרחש משהו, כדי להודיע למחנה העמלקי מתי אפשר לפשוט, מתי אפשר לבוז ביזה, היכן אפשר להסתער וכיוצא באלה. הנערים הללו היו גורמים חבלניים מסוכנים ביותר בשטח ישראל ובשטח הפלשתים.

נבחן עתה את פרטי הנער בפרשה שלנו. כתוב בשמ"ב א, ב: "והנה איש בא מן המחנה מעם שאול ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו". הבגדים הקרועים והאדמה על ראשו היו תחפושת; סימנים מובהקים, שהוא כביכול חייל ישראלי, בא מן המחנה הישראלי הניגף, והוא בא אל דוד על מנת לבשר לו שמחנה ישראל נחל מפלה. אבל דוד הוא מומחה לעמלק ולנגב. אם האיש הזה יכול היה לעשות רושם של ישראלי דרומי בגלבע, הרי אצל דוד בצקלג לא הצליח. האיש בא לצקלג ודעתו הייתה זחוחה עליו, כי כפי הנראה בגלבע וביתר חבלי הארץ הצליח להסוות את עצמו. הוא מגדיר את עצמו הגדרות שונות. תחילה כאשר בא ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו, רצה לטשטש את העובדה, שאין הוא אלא מרגל עמלקי, המסובב בכל שטחי ישראל, על מנת לשלוח ידיעות למחנה העמלקי. כיוון שבגלבע עומד להתרחש משהו שעלול להיות מעניין את עמלק, שוטט שם מחופש לישראלי דרומי, וכמו שהטעה שם את האנשים, חשב שיוכל להטעות גם את דוד. מה שכתוב מפסוק יג בפרק ב, זוהי כאמור רק עריכה של קבוצת השאלות הפרסונליות לחוד. אבל זו הייתה למעשה הפתיחה, כאשר הגיע הנער אל המחנה נשאל: "אי מזה אתה?" כאשר דוד הביט על האיש הזה מבעד לבגדיו הקרועים והאדמה על ראשו, ואמר "אי מזה אתה", גם דוד וגם האיש העמלקי הבינו שהמשחק אבוד. דוד, אדם שהתהלך כל כך הרבה בנגב ושלחם כל כך הרבה בעמלקים ובשבטי הנגב, אי אפשר היה לרמותו בנוגע לזהות עמלקי, אותו אי אפשר היה להוליך שולל. כאשר נשאלה השאלה "אי מזה אתה", הבין האיש מתוך נימת דיבורו של דוד וממבטו שבגדיו הקרועים והאדמה על ראשו, לשווא הם, וכי דוד הכיר וזיהה אותו.

אנחנו יודעים, כי אדם ותיק המעורה בארץ, המכיר את האוכלוסייה לסוגיה, מזהה את הדובר אליו לפי מבטאו, הופעתו והבעתו, אדם כזה אי אפשר להוליך אותו שולל. קל וחומר לדוד מנהיג-מצביא "איש חיל ונבון דבר" ששבילי הנגב ושבטי המדבר היו נהירים לפניו.

התחפושת והמשחק שהכין העמלקי התמוטט

נקודת המרכז בפרק זה היא אפוא העובדה, שהאמתלה, התחפושת והמשחק שהכין לו האיש העמלקי הזה, התמוטטו ברגע הראשון. ועל כן מול המבט של דוד מוכרח האיש להודות, שעל אף האדמה שעל ראשו ועל אף הבגדים הקרועים הוא עמלקי, "ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי", כלומר, אין אני ישראל, אין אני רוצה להתכחש לכך. האיש התחפש לחייל ישראלי, אך משחקו היה אבוד. תוכניתו הראשונה הייתה לבוא אל דוד

ולומר: אני חייל ישראלי, הרגתי את שאול על פי בקשתו. עכשיו נתברר פתאום שהעמדת הפנים הזאת היא בלתי אפשרית. לפיכך, ניסה תחילה לומר שרק מוצאו עמלקי, כלומר טביעת העין של דוד צודקת, אבל החשדות אינם מוצדקים. הכתוב אינו מאריך אבל קל, כמובן, להפריך תירוץ כגון זה: אם אביך היה גר עמלקי, היכן ישב בקרב ישראל, מי מכירו וכו'. אז הודה בעל כורחו שאין הוא גר כי אם עמלקי.

חלק של ההצגה שהכין הנער הוא הגיוני ומסתבר. כלומר, אפשר לכאורה להאמין, ששאל ביקש להרוג אותו ושהוא הרג אותו. אבל כאשר הוא אומר "נקרא נקריתי בהר הגלבע" זוהי אימפרוביזציה כושלת של אדם נבון שנפל בפח. אם אינך ישראלי, מה עשית שם? "נקרא נקריתי בהר הגלבע" - אין אדם יכול להיקרות בשדה קרב. כאן לפנינו חקירה שהיא חוזרת ומפילה את האיש בפח. כשהוא רואה שהמשחק אבוד הוא מנסה להציל את עצמו: הוא מתגונן ואומר, לא רציתי להסתיר שאני עמלקי, גם לשאל אמרתי שאני עמלקי: "ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי אנכי" (ו). תחילה אמר "בן איש גר עמלקי אנכי", אחרי כן אמר, איני רוצה להסתיר, עמלקי אנכי.

מדוע הוציא דוד את האיש להורג?

עכשיו אנחנו מבינים מדוע הוציא דוד את האיש להורג, לא מפני שהרג את משיח ה', כי דוד ידע שלא הרג אותו. הוא אומר "פיר ענה בך", ובפרק ד, י הוא אומר "כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג". אבל האמת היא, שדינו של הנער נחרץ ברגע שדוד הביט אליו. דוד ידע, הוא מהחבלנים הגורמים לחורבן ולפשיטות העמלקים, זאת אומרת שהאיש הזה הוא אחד מהמסתננים החבלנים, המרגלים המוסווים המשוטטים בארץ והם הם המודיעים למחנה העמלקי על כל המתרחש. כי לעמלקים היו אינפורמציות מדויקות בתכלית, זה יוצא מכל הפרשיות שעמדו עליהן. בלא אינפורמציות מדויקות על המתרחש לא יכלו להתקיים, לשדוד ולבז. דינו של הנער נחרץ. לא היה חשוב כלל אם הרג את שאול או לא הרגו. ברור היה לדוד שהוא משקר. מקצת מן השקרים שלו היו מוכנים, ואלה מתקבלים על הדעת. מקצת מן השקרים היו אימפרוביזציה, כגון "נקרא נקריתי בהר הגלבע". אילו ניתן לו להגות בעניין זה בדרך הארוכה אל צקלג, ודאי היה ממציא הסבר טוב יותר. הוא רצה לבוא לדוד כחייל ישראלי, אבל דוד תפס אותו. על כן בא התירוץ החפז-הדחוק "נקרא נקריתי בהר הגלבע". על כן באה ההודאה הכפולה בעל כרחו, שבשום אופן לא היה רוצה להודות בה מלכתחילה, שאינו אלא עמלקי.

מה קרה באמת?

לאור הדברים האלה אנחנו יכולים לעשות רקונסטרוקציה של המאורע, מה קרה פה באמת. גם הסתירה, שבודה שואל: בפרק לא, ח כתוב: "ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים", ואילו בפרק א פס' י כתוב שהנער לקח את הנזר ואת האצעה - כמובן שאין כאן שום סתירה. פסוק ח בפרק לא אומר במפורש: "ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים", כלומר הקרב הסתיים, כמו שקרה על פי רוב בימים ההם, עם רדת הלילה והפלשתים באו רק למחרת, ואילו הנער העמלקי, אולי עם חבריו, היו משוטטים בסביבות הגלבע והסתננו לשדה הקרב בלילה, וחיפשו במה הם יכולים לזכות לפני שיבואו הפלשתים המנצחים לפשט. היה לו כביכול לנער הזה מזל, שהוא נקלע אל המקום ששם הייתה מוטלת גווייתו של שאול, מצא את הנזר ואת האצעה, לקח אותם כמובן, ואז עלה על דעתו הרעיון שיוכל לזכות בפרס כפול ומכופל, יקח את הנזר ואת האצעה, ילך לדוד, יקבל פרס גדול ואולי אף יקנה שביתה בגדודו. כמו שהתחזה בצפון הארץ לעובר אורח ישראלי, כך יעמיד פנים אצל דוד שהוא חייל ישראלי שנמלט מן המערכה ויצליח. כלל לא עלה על דעתו, שיודה באוזני דוד שהוא עמלקי. למה יעשה שטות כזאת? אך כאשר הגיע לשם, נתברר לו שנפל בפח. המבטא שלו, ההופעה שלו, הדיבור שלו וכל מהותו וכל טיבו, מיד אמרו לו לדוד מי הוא. ואז היה צריך הנער להוסיף נדבכים על הסיפור המקורי שהכין לעצמו, והנדבכים האלה שהוסיף היו רעועים מאוד. ההודאה הכפולה שהוא עמלקי וה"נקרא נקריתי" הסגירוהו כליל. נודע לו, לדוד, ללא צל של ספק מי הוא האיש, והיה מוציאו להורג גם אלמלא היה בגלבע, גם ללא זיקה כל שהיא לשאול, כי דוד היה רודף את העמלקים ועל אחת כמה וכמה מחבלים ומרגלים עמלקיים. הנער המגיד הזה הוא אחד "המגידים" - המודיעים שתפקידם היה לשוטט בארץ ולהגיד למחנה העמלקי מה שמתרחש בארץ ולשמש פה וידיים ועזר לפשיטות הקטלניות של העמלקים בארץ ועל זה נחרץ דינו, ולא על השאלה אם הרג את שאול או לא הרג את שאול.

אם אנחנו רואים את העניינים באור זה, אם אנחנו מבינים מה הכתוב רוצה בכלל לרמוז לגבי טיבו ומהותו של הנער המגיד העמלקי, נדמה ששוב אין צורך לא בעיקרון ההרמוניסטי הקפדני ועל אחת כמה וכמה לא בביקורת האורתודוקסית של מקורות של הבקורות הספרותית, כי אם פשוט אנחנו יכולים להבין מה הכתוב רוצה לומר לנו כעניינו וכפשוטו, ואנו מבינים, שמצב העניינים היה כמו שכתוב בפרק לא. מלבד תיאור הדברים באותו פרק רוצה הכתוב לספר לנו על הנער העמלקי סיפר מה שסיפר, ונסתבך ונלכד בזכות טביעת העין של דוד.

תשובת המרצה (השלמות מתוך התשובה למתווכחים)

קשה קצת לענות, מפני שנשמעו טענות שהן כשלעצמן סותרות זו את זו. למשל, לגבי החלוקה של שתי החקירות, היו שהתנגדו לכך בתוקף, והיה מי שאמר שדווקא זוהי הנקודה הנראית לו. בנוגע ל"עמלקי" היה מי שאמר, שהודגש פה "עמלקי", כדי להסביר מדוע הרגו דוד. היה מי שאמר כי "בן איש גר עמלקי" לכאורה לא יכול היה דוד להרוג.

דרך התשובה היא אפוא קצת קשה. אבל נעמוד על מספר נקודות מרכזיות. כמה מן המשיגים הנכבדים, כגון פרופ' ייבין, ד"ר אופנהיימר, ונדמה לי שגם לוריא, טענו שאיש הבשורה הזוהי איש תמים, הוא בא והודיע כפשוטו שהוא עמלקי. אני שואל (ודבר זה לא הוסבר): איך אדם הרוצה לקבל פרס והרוצה לזכות ולמצוא חן בעיני השליט החדש, איך הוא ממליץ על עצמו את ההמלצה הגרועה ביותר. כל אדם בישראל ידע שדוד נלחם כל הימים בעמלקים. "ואיש ואשה לא יחיה דוד". מי שאל אותך? תאמר שאתה מדייני או גר מואבי או ישראלי. למה היה לו לומר את הדבר הגרוע ביותר שאדם יכול היה לומר על עצמו באוזני דוד.

אין שום סברה ואין שום שכל בדבר, שהאיש יאמר סתם לתומו שהוא עמלקי. הוא אומר זאת פעמיים, פעם הוא אומר "בן איש גר עמלקי אנכי" ופעם הוא אומר "עמלקי אנכי". וזהו הדבר שמאלץ אותי לחשוב, ששתי החקירות הן חקירה אחת, מפני שלא מסתבר שתחילה אמר "עמלקי אנכי" ואחרי כן אמר "בן איש גר עמלקי אנכי". תחילה מנסה אדם לומר דבר נוח יותר, כשלוחצים אותו אל הקיר - אומר את האמת. ברור שתחילה אמר "בן איש גר עמלקי אנכי", כשראה שאין הוא מצליח בזאת, הודה ואמר "עמלקי אנכי".

יש עוד דבר המאלץ אותי לומר, ששתי החקירות הן חקירה אחת. במקצת כבר עמדו על זאת. בפסוק י נאמר: "כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו". הוא מתנצל במפורש על שהרג אתו, זאת אומרת, שמישהו העמיד אותו על האמת המרה, שדוד איננו שמח על הריגת המלך. פירוש הדבר שהמילים האלה "איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה'" כבר נאמרו לו ואז התנצל ואמר "כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו". מכאן אני מביין שפסוק יד נאמר לפני פסוק י. כי אם לא כן, מניין העמלקי מבין זאת?

על כן נראה לי כי את שתי הנקודות האלה לא סתרו. נקודה אחת, ששום אדם נבון ובר דעת, כשהוא רוצה למצוא חן בעיני מישוהו, ובייחוד בעיני אדם שחרבו נשמטת בקלות מתערה, לא יספר ללא צורך דבר שעלול להעלות את חרונו של המצביא. למה אמר לדוד שהוא עמלקי? הוא היה יכול לומר מאה דברים אחרים. על כורחנו אנחנו אומרים, כפי שאמר ד"ר גבריהו בצדק, שהפסוקים מעידים על חקירה מדוקדקת. כמובן - הכתוב מקצר. אבל אין כל ספק, שבמחנה צבאי של דוד בגדוד הרגיל במלחמות ופשיטות, כשמופיע אדם עמלקי, לפי מראהו, לפי שפתו ולפי הודאתו, איני מעלה על הדעת שיכול היה סתם להתהלך במחנה. אם בא אדם למצביא והוא חשוד, אין הוא יכול לומר סתם: מטייל אני כאן. שואלים אותו: מאין באת, לשם מה, מי אתה, מי שלח אותך?

אין אנחנו יכולים לומר שהוא טייל סתם בשדה הקרב בגלבו. האיש שבא אל דוד הוא חשוד, ומובן שחקרו אותו: אם אתה גר עמלקי, נער עמלקי, מה עשית שם?

איני חושב שיש פה ביקורת אילמת על דוד על שהרג את הנער העמלקי. כי אם נקבל את הטעמים שנאמרו כאן, איני סבור שהכתוב יכול למצוא בהריגת נער עמלקי כגון זה פגם. כמובן על דברים אילמים קשה להתווכח. זהו עניין של הרגשה. אבל נדמה לי שאין כאן ביקורת כזאת.

אם אנחנו מקבלים את התיאוריה הזאת של הנער העמלקי, הרי כל השאלה של הקשר בין פרק לא בשמ"א ובין פרק א בשמ"ב לובשת צורה אחרת. אם אני אומר, שכאן לפנינו אדם מטיפוס כזה וכזה אין סתירות בין פרק לא לבין פרק א. אם בהתחלת הפרק הוא מזדהה כביכול עם ישראל, אדמה על ראשו ובגדיו קרועים, הרי הוא מעמיד פנים, ככה היה גם אצל הגבעונים.

לא בכל מקום חייב הפסוק לשים בפיו את הדברים. שאלת: למה צריך העמלקי להיות חשוד? אני חושב כי זה ברור. אם הוא אומר "נקרא נקריתי בהר הגלבע", והגיע עד המלך, ואין הוא ישראלי ואין הוא פלשתי, ברור שצריך לחקור אותו מה עשה שם.

מה שאמר ד"ר בן שם, שתלשתי קטע אחד והעברתי אותו למקום אחר, אין זו תלישה. יש עשרות מקרים כאלה במקרא, שהדברים מתרחשים בצורה מסוימת והמקרא מוסר אותם בסדר שלו. אם כתוב "וימת תרח בחרן" ואחרי כן כתוב "ויאמר ה' אל אברם לך מארצך", הרי כל מי שיודע חשבון יודע, שתרח מת הרבה זמן אחרי זה. הכתוב גומר תחילה עניין תרח ואחרי כן עובר לדבר אחר. כך לגבי העניין שלפנינו הכתוב עורך תחילה את החקירה ההיסטורית לחוד ואחרי כן את החקירה הפרסונלית לחוד. קשה להניח שקודם עורך דוד מספד גדול ואחרי כן מתחילים שוב לחקור את הנער.

